

Людмила Бабенко (м. Полтава)

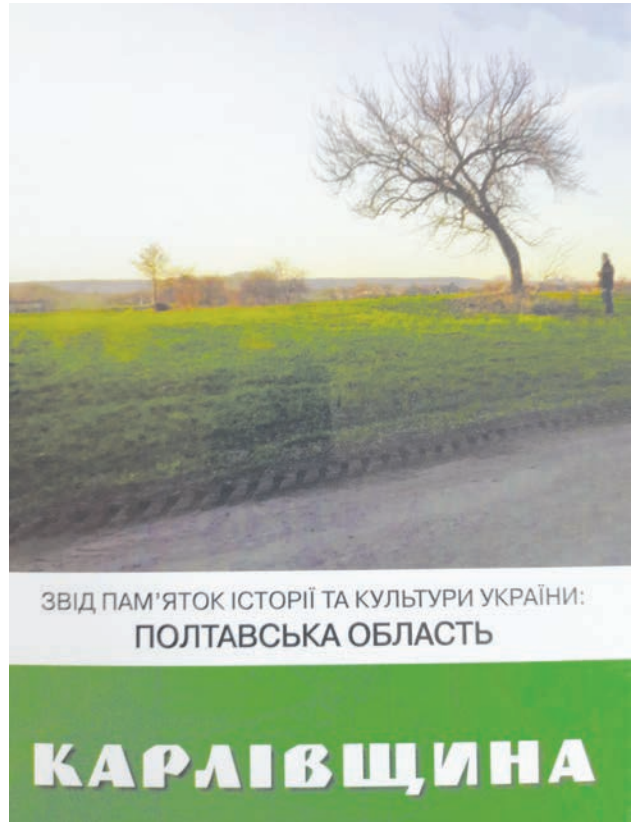
доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри історії України
Полтавського національного
педагогічного університету ім. В.Г. Короленка

Наукове видання полтавських пам'яткоохоронців та краєзнавців

Рец. на: Звід пам'яток історії та культури: Полтавська область. Карлівщина (Карлівська, Ланнівська та Мартинівська територіальні громади)/ Упорядк., редак. Супруненко О.Б., підг. до друку Лимаря О.С., Супруненко О.Б., Ткаченко О.М.; вступ. ст. Супруненко О.Б., Пилипця В.А., Лимаря О.С., Смоляр Н.О., Халимон О.В., Арояна А.С.; авт. статей: Андрієць В.А., Ароян А.С., Безуглий С.К. та ін.; ДКіТ ПОДА; ЦОДПА; ПКМ імені Василя Кричевського. – Харків; Полтава: ТОВ «Майдан», 2022. 421 с; іл.

Полтавська область є однією з небагатьох в Україні, де, незважаючи на складні умови воєнного часу, продовжується системна робота над виконанням Державної програми по створенню «Зводу пам'яток історії та культури». Обраний редакційною колегією алгоритм підготовки пам'яткознавчої енциклопедії Полтавщини виявився оптимальним – кожний район області став об'єктом ретельного виявлення та опрацювання інформації про пам'ятки природи, історії, археології, природи, архітектури, містобудування, монументального мистецтва, науки і техніки. Підготовка багатотомного видання «Зводу» відбувається завдяки тісній взаємодії Департаменту культури і туризму Полтавської обласної державної адміністрації, Центру охорони та досліджень пам'яток археології Полтавської обласної ради, Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського. До опрацювання джерел, підготовки статей та наукового апарату, ілюстративного й графічного матеріалів долучається широке коло науковців, музейників, краєзнавців, пам'яткоохоронців Полтави і Полтавщини.

Том, присвячений Карлівщині, став 17-ю книгою «Зводу» та першим, який вийшов з урахуванням нового територіально-адміністративного поділу Полтавської області. До книги увійшли статті, присвячені пам'яткам, що знаходяться на території Карлівської міської, Ланнівської і Мартинівської сільських територіальних громад Полтавського району Полтавської області. Відповідно до нового поділу укладено й структуру книги. Вона охоплює інформацію про пам'ятки, що знаходяться на території 17 сіл Карлівської, 12 сіл Ланнів-

ської, 9 сіл Мартинівської територіальних громад. Структура книги відповідає такому поділу, а також уніфікована з попередніми виданнями щодо змісту, форми і стандартів написання статей.

Книга відкривається ґрунтовною вступною статтею (с. 3–111) під назвою «Карлівщина», яка всебічно характеризує природу, історію, економіку краю. Географічні та демографічні характеристики показують, що Карлівський район займав важливе місце в комплексному розвитку області як історично сформований

мікрорегіон. Авторами вступної статті є науковці Полтавського краєзнавчого музею – археолог, кандидат історичних наук, директор музею Олександр Супруненко, історик Олександр Лимар, архітектор Артур Ароян, наукові співробітники відділу природи Наталія Смоляр, Олена Халимон, краєзнавець з Карлівки, мурейник Віталій Пилипець.

Спираючись на широку джерельну базу, автори показали історію краю від часів палеоліту, до якого належать найдавніші артефакти людської історії. На території Карлівщини знайдені сліди перебування індо-арійських племен ямної, катакомбної та зрубної культурно-історичних спільнот доби бронзи. Майбутня Карлівщина також входила до складу північних земель Степової Скіфії, а з III ст. н. е. потрапила в зону впливу Готської держави. Пройшли цими землями й кочівницькі цивілізації пізніх сарматів, болгар, зрештою в VI–VII ст. стали буферною зоною по річці Оріль між хозарськими володіннями та лісостеповим Поворсклям з ранньослов'янським населенням. Захоплива й майстерно написана історія раннього заселення земель району дає достатньо повну картину становлення первісних форм життя на тлі воєн і сутичок.

Як і Полтавщина загалом, край став частиною порубіжжя зі Степом. Тож автори показали переміщення кочівників зі сходу – мадярів, торків, печенігів, сліди перебування яких підтверджені археологічними знахідками. Фактично автори констатували особливе становище земель Карлівщини: «Межириччя Ворскли і Орелі з поч. XII ст. стало межею між володіннями половців та авангардними рубежами Давньоруської держави на Ворсклі. «Дикий» Половецький степ на Карлівщині починався за річкою Орчиком» (с. 8).

У вступі поетапно охоплено й наступні історичні періоди: від Середньовіччя і Раннього Нового часу до сьогодення. Авторі зазначають ключові моменти статусу карлівських земель, зокрема те, що вони не втратили свого прикордонного значення. Так, документ 1571 року вказував, що по верхів'ю річки Орчик проходив кордон між Річчю Посполитою і Московією. Авторі вважають, що розбудова маєтностей та населеного пункту на місці Карлівки почалася мешканцями Першої полкової і сусідніх сотень Полтавського полку наприкінці XVII ст. Першим серед достовірно відомих власником зе-

мель на р. Орчик, де пізніше виникне слобода, що отримає назву Карлівка, був суддя Полтавського полку і городовий отаман І. Красноперич. У нарисі історії краю знайшли відображення участь карлівчан у національно-визвольній боротьбі, політичних організаціях, подіях Української революції 1917–1921 рр., Другій світовій війні та у повоєнні десятиліття.

Авторам В. Пилипцю, О. Лимарю, О. Супруненку, використовуючи наукові дослідницькі методи, вдалося у рамках короткого історичного нарису показати ретроспективу минулого Карлівського краю в його історичних межах. Відзначимо, що її вдало доповнюють і наступні структурні розділи вступу. Так, В. Пилипець зробив вичерпний огляд літератури та архівних і опублікованих джерел з історії Карлівщини – від щоденника бунчукового товариша Якова Марковича, опублікованого в 1897 році, довідкових видань губернського періоду до наукових і довідкових видань XXI ст. (с. 34–46). Цей підрозділ употужнює науковий характер видання, робить його цінним для дослідників.

У вступній частині книги міститься також характеристика окремих груп пам'яток. Загалом на території Карлівщини виявлено 9 природоохоронних об'єктів, 188 пам'яток та об'єктів археології, 100 пам'яток історії, 1 історії техніки, 6 архітектури, 2 монументального мистецтва, 1 історії містобудування. Кожний з підрозділів написаний фахівцями, які безпосередньо досліджували їх упродовж тривалого часу й брали практичну участь у заходах щодо збереження, відновлення, музеєфікації.

Серед об'єктів та пам'яток природи увагу читачів привертає інформація про створення природно-заповідної зони так званого «Академічного степу». Відома біологиня Наталія Смоляр та Олена Халимон розкрили унікальність біорізноманіття краю, зусилля зі створення заказників місцевого значення, цінність пам'яток природи та перспективу їх подальшого дослідження.

Археологічні об'єкти, які домінують за кількістю в палітрі пам'яток Карлівщини, були виявлені в результаті суцільних за своїм характером розвідок 1986–1987 рр. та обстежень у 2012, 2015, 2019–2022 роки. Олександр Супруненко, який брав безпосередню участь в організації і проведенні досліджень, ґрунтовно описав етапи вивчення археології Карлівщини, роль археологів М. Макаренка, В. Щербаківського,

М. Рудинського, О. Тахтая у вивченні окремих пам'яток і цілих комплексів. Такою ж фаховістю аналізу та інформативністю вирізняються підрозділи, що характеризують історичні та архітектурні пам'ятки. Зокрема йдеться про наявність унікальних культових пам'яток архітектури (збудована у 1828 році Благовіщенська церква у с. Ланна, в 1979 році стала пам'яткою республіканського значення), будинок земської школи в стилі модерн у с. Климівка (збудована у 1914 році Костянтиноградським земством) та ін.

Привертає увагу насиченість книги загалом і вступної статті зокрема світлинами історичних постатей і діячів, ілюстраціями, зображеннями пам'яток, кресленнями, картами, без яких видання втратило б сенс свого призначення. Візуалізація є обов'язковим елементом і в статтях про кожну пам'ятку, що є великою перевагою цієї книги.

Авторський колектив ретельно впорядкував наступну структурну частину книги, власне опис пам'яток, які знаходяться в населених пунктах територіальних громад. Статті написані за єдиними встановленими вимогами, містять вичерпну інформацію за формою енциклопедичної статті. Наприкінці кожної додається список використаних джерел і літератури. Для зручності використання після заголовка статті пам'ятка не лише датується, але й позначається, до якої групи пам'яток вона належить.

Авторський колектив віддав шану своїм кр'янам – героям російсько-української війни, які загинули після початку повномасштабної російської агресії. Так, було зазначено, що в лютому книга мала надійти у видавництво, але 24 лютого 2022 року «прийшла війна» і процес

загальмувався. За короткий час Карлівщина втратила 5 своїх героїв, і було вирішено додати в книгу «Сторінку пам'яті». У додатку між сторінками 310 і 311 читачі ознайомляться з біографічними довідками і фото Є.С. Григоренка, А.С. Закупця, Р.В. Рябка, Е.В. Тягуна, К.П. Шарлая, які віддали життя за Україну в перші тижні війни.

Інформативність видання підсилюється детальним класифікованим переліком використаних джерел і літератури – архівних матеріалів, літератури, картографічних матеріалів, музейних колекцій та артефактів, електронних ресурсів (с. 360–385). Науковий апарат нового видання також містить список скорочень (с. 355–388). У формі таблиці укладений покажчик пам'яток і об'єктів історії та культури Карлівщини, який допомагає швидко знайти потрібну сторінку з конкретною пам'яткою. (с. 389–400). Завершують блок наукового апарату іменний та географічний покажчик. Отже навіть найвибагливіший або недосвідчений читач завдяки ретельній роботі авторського колективу зможе легко користуватися цією книгою.

Автори книги «Звід памяток історії та культури: Полтавська область. Карлівщина» не обмежують рекомендації щодо її використання певними категоріями користувачів. Універсальність видання у тому, що воно стане в нагоді не лише численним поціновувачам історії рідного краю, мешканцям Карлівщини у її попередніх і нових адміністративних межах, але й шанувальникам історії, культурної спадщини, яка потребує уваги, охорони й популяризації. Сподіваємося, що нове видання полтавських науковців і краєзнавців знайде своє гідне місце в літописі України від найдавніших часів до сьогодення.